

Ю. Г. РУБАН. ПОЛІТИЧНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ФАКТОР ЗМІЦНЕННЯ І РОЗВИТКУ ДЕМОКРАТІЇ

Пропонується система базових позицій для аналізу політичної комунікації з точки зору зміцнення і розвитку демократії. Такий аналіз на основі розвитку запропонованих критеріїв відкриває нові можливості для розуміння політичних процесів, що відбуваються в Україні.

Ключові слова: політика, комунікація, політична комунікація

Предлагается система базовых позиций для анализа политической коммуникации с точки зрения укрепления и развития демократии. Такой анализ на основе развития предложенных критериев открывает новые возможности для понимания политических процессов в Украине.

Ключевые слова: политика, коммуникация, политическая коммуникация.

The article proposes the system of basic positions for an analysis of the political communication from the strengthening and development of democracy point of view. Based on the further development of the proposed criteria such an analysis opens new possibilities for the understanding of the political processes in Ukraine.

Key words: Politics, communication, political communication.

Демократична політика може бути лише публічною, тобто такою, де окремі особи і групи людей повідомляють співгромадян про свої погляди, плани і очікувані результати. Цей демократичний простір обміну думками настільки важливий, що вільна преса традиційно розглядається політичною теорією як основа демократії. Більше 150 років тому А. де Токвіль зазначив: «Що більше я розглядаю незалежність преси і її принципово важливі наслідки, то більше я переконуюсь, що в сучасному світі вона є головним чи навіть основоположним елементом свободи»¹.

Поза сумнівом, ця думка справедлива і сьогодні. Проте особливості медійного середовища на початку ХХІ ст. і нові способи представлення в ньому політики змушують заново оцінити зв'язки у трикутнику «медіа-політика-демократія». Українські реалії дають багатий матеріал для такого аналізу.

Чи може повнота представлення політичного спектру у ЗМІ служити гарантією укорінення і розвитку демократії? Досвід 2004-2010 років свідчить – однозначну відповідь дати непросто. Критичний погляд на політику змушує визнати, що її рушійною силою є інтерес до здобуття, здійснення чи утримання влади. Цей інтерес мотивує політиків до представлення себе у ЗМІ на звуженому полі питань відповідно до їх особистих і корпоративних цілей. В результаті важливі проблеми і цілі сегменти суспільно-політичного життя розглядаються владою і опозицією в межах єдиного неальтернативного підходу, або ж взагалі не розглядаються.

В медійному просторі сучасної України домінують декілька структур, які діють з метою отримання прибутку їх власниками. До того ж, часто ці структури пов'язані з інтересами влади і таким чином медіа з транслятора політичного процесу стають його активними учасниками. Чи може така сукупність мотивацій стимулювати демократичний процес як реалізацію цінностей і інтересів громадян? Це неочевидно.

© РУБАН Юрій Григорович – кандидат технічних наук, здобувач Національної академії державного управління при Президентові України

Щоб бути конкурентними, підтримувати інтерес споживачів до свого продукту, сучасні медіа динамічно оновлюють формати представлення політики і зі свого боку змушують політиків у них вписуватися. Аналіз почутого і побаченого в таких «інформаційно-розважальних» шоу дозволяє говорити про медіа як про інструмент маніпуляції виборцями.

Таких питань виникає дуже багато. У пошуках відповіді на них філософія, соціологія, політологія та інші науки зі сфери гуманітарного знання вже тривалий час виділяють відображення різних сфер людського життя у медійному полі як окреме явище – комунікацію і використовують поняття про нього для аналізу суспільства, влади, ринку, обміну тощо.

Використання поняття комунікації для аналізу суспільно-політичних процесів спирається на цілий ряд філософських підходів, серед яких варто назвати екзистенційний (К. Ясперс, А. Камю); герменевтичний (Х.-Г. Гадамер, П. Рікер); структуралістський (Р. Барт, М. Фуко); постструктуралістський (П. Бурдьє); семіотичний (Ю. Лотман, Ч. Пірс); мовно-філософський (Л. Вітгенштайн); соціально-функціональний (Т. Парсонс, Е. Гідденс, Н. Луман), нео-кантианська практично-дискурсивна філософія (Ю. Ебермас, К. Апель).

З точки зору розвитку держави і суспільства, в напрямку демократії важливим є аналіз комунікації у сфері політики, тобто політичної комунікації. Варто зауважити, що більшість публікацій на тему присвячуються методам мовного, символічного та в цілому інформаційного впливу на виборців, використанню інформаційних ресурсів і технологій для зміни пріоритетів суспільної думки, комунікативним стратегіям медіа, партій і окремих політиків, динаміці інформаційного середовища.

Часто результати досліджень висвітлюються з точки зору реалізації завдань політичної реклами, виборчих технологій, зв'язків із громадськістю (англ. - public relations). Наприклад, широко застосовується для аналізу політичної комунікації структурно-функціональний (системний) підхід, започаткований Д. Істоном, Г. Алмондом, К. Дейчем. Продуктивним для такого вивчення процесу сучасної політичної комунікації є підходи, в основі яких лежать, зокрема, «парадигма користування та задоволення» (Дж. Маклеод, Л. Бекер), «пізнавально-посередницька» модель (В. Евеланд), вивчення процесів медійного формування порядку денного (В. Блад, Х. Кеплінгер, Е. Роджерс), дослідження глобальних культурних перетворень (М. Кастеллс, Ф. Уебстер), різноманітні моделі впливу ЗМІ (К. Спарк, Ф. Сиберт, Д. Блумлер, М. Гуревич, Б. Макнейр).

Аналізу різних аспектів політичної комунікації в контексті суспільно-політичних процесів, а також формуванню/модифікації під її впливом поглядів на владу, державу і державне управління в українському суспільстві приділили увагу вітчизняні науковці Г. Почепцов, Ф. Кирилук, М. Култаєва, О. Токовенко, В. Демченко, Ю. Сурмін, П. Гнатенко, В. Кривошеїн.

К. Сандерс визначає політику як «людську діяльність, у ході якої різні інтереси залучених до неї груп приводяться до згоди у встановленому порядку, причому ця діяльність включає слова і вчинки як у їх функціональному, так і в символічному значенні»². Проте таке визначення включає поняття згоди, використання якого справедливе лише в усталених демократіях. Проте в українських умовах доцільніше спиратися на визначення Шанталь Муфф, що не відкидає конфліктності. Вона пропонує розглядати політику як «систему практик, дискурсу і переконань, що спрямовані на організацію певного порядку і на організацію

людського співіснування в умовах, які завжди потенційно призводять до конфлікту»³.

Для аналізу політичної комунікації може використовуватись її визначення з точки зору теорії систем. Д. Блумлер і М. Гуревич визначають політичну комунікацію як систему, що складається з політичних інституцій в їх комунікаційних аспектах, медійних інституцій в їх політичних аспектах, налаштованості суспільства до політичної комунікації, комунікаційно-релевантних аспектів політичної культури⁴.

Більш змістовно-орієнтоване визначення дає Б. Макнейр: «Політична комунікація – це спрямована на досягнення певних цілей комунікація про політику, що включає комунікацію політичних акторів з метою досягнення визначеної ними мети, а також всю комунікацію, що спрямована до них і всю комунікацію щодо них і їх діяльності»⁵. При цьому особливо важливу роль відіграють актори, які можуть діяти «стратегічно» завдяки володінню певною владою, тобто матеріальними і символічними ресурсами, здатними змінювати політичний простір.

Для розуміння влади в політичній комунікації важливим є зауваження Н. Лумана: «Владу слід відрізнити від примусу. У своєму крайньому варіанті примус зводиться до застосування фізичного насильства і тим самим до підміни власними діями влади тих дій людей, які влада не в змозі викликати. Здійснюючи примус, той, хто його практикує, покладає на себе тягар відбору і прийняття рішень. У більшості випадків можна стверджувати, що до примусу і насильства вдаються через брак влади»⁶.

Таким чином справедливо акцентується на значенні символічного ресурсу в політичній комунікації влади, який у кінцевому підсумку виступає у формі довіри до неї. При здійсненні аналізу політичної комунікації в Україні важливо враховувати, що влада як матеріальний і символічний ресурс не зосереджується виключно в руках Президента чи Кабінету Міністрів, вона є у різних акторів, зокрема і в опозиційних. Як стверджував М. Фуко: «Не існує єдиного центру, звідки би випливали відносини влади, але існує переплетіння владних відносин, яке в підсумку і робить можливим панування одного суспільного класу над іншим, однієї групи над іншою»⁷. Відносини влади постають у вигляді владної комунікації, яка є особливо важливою для аналізу підсистемою політичної комунікації.

Розуміння політичної комунікації як системи, спрямованої на організацію порядку і співіснування людей, робить можливим постановку питання про її роль у формуванні характеристик такого порядку. Адже цей порядок, тобто система відносин, може бути демократичним, авторитарним, тоталітарним, він може зазнавати більшого чи меншого впливу глобалізації чи модерну. Спираючись на таке розуміння можна сформулювати певний набір вимог до політичної комунікації, необхідних для розвитку демократії, реалізації прав і свобод громадян.

Перше. Політична комунікація неминуче комунікує конфліктні позиції, які не допускають раціонального розв'язання шляхом переконання однієї з протидіючих сторін силою аргументів і добровільного прийняття «спільного блага» в умовах повної рівності. В цьому полягає різниця, якщо скористатися термінами Б. де Жувенеля, між «науковим» і «політичним»⁸. Політичні проблеми принципово не можуть бути зведеними до наукових, в цьому причина нездійсненності всіх пост-політичних утопій (від марксистського «вдмирання держави» до ліберального

«кінця історії»). Потенційно конфліктні рішення політичних проблем приймає і реалізує влада.

Друге. При аналізі політичної комунікації дуже важливо розуміти, що «політичність» притаманна не лише таким явищам як держава, влада, парламент, вибори. В українських умовах стає властивою тим явищам, які нібито є неполітичними за визначенням – родина, церква, спорт, наука. Приклад – спільні з Росією чемпіонат по футболу чи навчальні посібники з історії.

З іншого боку, при аналізі важливо показувати необхідність включення до політичної комунікації тих предметів, які влада виводить з політики. Насамперед, це стосується економічної сфери, де механізми захисту інтересів певних груп бувають настільки відпрацьованими, що можуть сприйматись як «економічні закони». Як зауважив А. Лернер: «Економіка завоювала титул королеви соціальних наук коли вибрала в якості своєї сфери досліджень ті проблеми, які вже були вирішені політично»⁹.

Третє. Неможливість зведення політичних проблем до наукових не означає що розум і раціональність є несуттєвими в політичній комунікації. Понад те, «об'єктивні закони історії» чи формули на зразок «політика є концентрований вираз економіки» не можуть бути підставою для розуміння політичної комунікації чи її аналізу. Маємо виходити з того, що вся політика, порядок нею створений і, відповідно, її комунікація є результатом людської діяльності. Політичні актори прагнуть діяти стратегічно, максимізуючи чи оптимізуючи свій інтерес так, як вони його розуміють.

Четверте. Політичний реалізм не є синонімом політичного цинізму і в аналізі політичної комунікації мають виділятися і враховуватись моральні імперативи. Маємо вражаючий приклад політичної комунікації М. Горбачова, аналіз якої був би неадекватним без врахування «нового політичного мислення». Отже, аналіз має розкривати форми і способи участі морального, а не лише раціонального (інструментального) розуму в політиці та її комунікуванні.

П'яте. Стабільність демократії вимагає, щоб політична комунікація розряджала іманентний політиці антагонізм. Недосяжним є отождолення партикулярного інтересу певної соціальної групи з інтересами суспільства в цілому (наприклад, «безкласове суспільство в результаті перемоги пролетаріату» в марксистському розумінні). Тому важливою є конкретизація на зразок «в чіких інтересах здійснюється дана політика?» або «хто визначає межі між «ми» і «вони» і про чию ідентичність іде мова?».

Шосте. Для демократичного розвитку потрібна чітка артикуляція і представлення в політичній комунікації конфронтуючих політичних позицій. Якщо в політичній комунікації цього не відбувається, зростає небезпека виродження демократичної політичної боротьби в зіткнення між цінностями, що не підлягають обговоренню.

Сьоме. Щоб гарантувати демократію, політична комунікація має встановлювати невід'ємне від політики розділення ми/вони таким чином, щоб воно сполучалося з визнанням плюралізму. «Інший» має поставати в ній не як ворог, що підлягає знищенню, а як суперник, з позицією якого можна боротися, але його право захищати цю позицію ніколи не буде поставлено під сумнів. В цьому контексті важливим є комунікування «страху перед жорстокістю», в її різноманітних правових, економічних та всіх інших іпостасях, як його визначає Ю. Шклар¹⁰.

Восьме. Можливо, найважливіше. Аналіз політичної комунікації, як уже говорилося вище, не може знайти «об'єктивну» позицію в оцінці політичної

комунікації. Звідси виникає питання про достовірність результатів аналізу і про систему координат для оцінки демократичної чи недемократичної спрямованості певної комунікації.

Таку систему координат пропонує сучасний соціальний лібералізм, що спирається на роботи Д. Ролза, Б. Кроче, П. Кругмана. Як зазначає Б. Капустін, «гноблений, що підіймається проти гноблення, є конкретною історичною істиною, яку в специфічній ситуації має відкривати політична філософія, що залишається вірною собі»¹¹. Відповідно, істинності політиці і політичній комунікації надає звільнення. Це дуже важливо в українській ситуації, де демократична політика, щоб мати смисл, повинна організувати порядок і забезпечити співіснування людей, більшість з яких перебувають на межі бідності або за цією межею.

Попри всю складність проблеми оцінки політичної комунікації з точки зору розвитку і укорінення демократії, можна запропонувати певний цілісний набір характеристик демократично спрямованої комунікації. Набір, обґрунтований у статті, не є вичерпним і може розвиватись. Але він відкриває можливості для аналізу політичної комунікації з точки зору ліберальних підходів до політики. Такий аналіз на основі виділених характеристик необхідний для повнішого розуміння спрямованості політичних процесів, що відбуваються в Україні.

1. *Токвиль Алексис де.* Демократия в Америке / Пер. с фр. – М: Прогресс, 1992, 554 с. **2.** *Sanders K.* Communicating Politics in the Twenty-First Century. – London: Palgrave Macmillan, 2009. – 269 p. **3.** *Муфф Ш.* Демократия в многополярном мире // Прогнозис. – 2009. – № 2. – С. 59-71. **4.** *Blumler, J.G. and M.Gurevich.* The Crisis of Public Communications. – London: Routledge, 1995. – 416 p. **5.** *McNair B.* An Introduction to Political Communication. – London: Routledge, 2007, 367 p. **6.** *Луман Н.* Власть. – М: Праксис, 2001. – 227 с. **7.** *Фуко Мишель.* Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью / Пер. с фр. – М: Праксис, 2006. – Ч. 3. – 320 с. **8.** *Jouvenel B.* The Pure Theory of Politics. Indianapolis: Liberty Fund. – 2000. – 348 p. **9.** *Капустин Б.* Критика политической философии. Избранные эссе. – М.: Издательский дом «Территория будущего», 2010. – С.15. **10.** *Shklar J.* Putting Cruelty First. – *Daedalus* 111:3, Summer 1982. – P.81-94. **11.** *Капустин Б.* Цит. работа.